

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

FarDU.
ILMIY
XABARLAR-

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2025
IJTIMOY FANLAR

НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

IQTISODIYOT

У.Р.Шадиев

Стратегическое планирование устойчивого развития туризма: международный опыт и рекомендации для Узбекистана	6
---	---

FALSAFA

G.G'.G'affarova

Raqamlashtirish jarayonining o'ziga xos xususiyatlari	15
---	----

Q.A.Pulatov

Jamiyatning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish kontekstida sekulyar fikrlashning asosiy xususiyatlari va tarixiy shart-sharoitlari	20
---	----

J.A.Kayumov

Ijtimoiy xavfli harakatlarga moyil talabalar bilan individual ishlashda xorijiy tajribalardan foydalanish masalalari	25
--	----

K.P.Islamova

Sadriddin ayniy asarlarida jadidchilik faoliyatini jamiyat hayotiga kirib kelish shart-sharoitining yoritilishi	28
---	----

M.K.Soipova

Fazl ibn Ahmad ta'limotida jon tushunchasining falsafiy tahlili	33
---	----

O.T.Sharipova

Barkamol avlod tarbiyasida komil inson g'oyasining Xojagon ta'limoti asosidagi zamonaviy talqini	37
--	----

I.A.Suvanov

Axborot tahdidlarning namoyon bo'lishi va unga qarshi kurash zarurati	42
---	----

N.I.Hamroyev

Muhammad Abdo qarashlarida ayollar masalasi	47
---	----

A.A.Salmonov

Inklyuziv jamiyatning ijtimoiy-falsafiy mazmuni	54
---	----

B.M.Madaminov

Axloqiy tarbiyada milliy qahramonlik tuyg'usini shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy tahlili	59
--	----

F.S.Qosimov

Inson kapitalini rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy zarurati va ahamiyati	62
--	----

J.M.Kholmuminov, D.R.Komilov

Yusuf Khas Hajib's worldview: philosophical analysis	70
--	----

X.J.Toshpo'latov

Jamiyatda viktimologik profilaktikani amalga oshirishning istiqboldagi strategik yo'nalishlari	74
--	----

M.M.Daliyeva

O'zbek xalqining adabiy merosida ekologik mas'uliyat va fidoyilik fazilatlarining analitik tahlili	78
--	----

S.X.Tolibova

Oiladagi obyektiv omillarning shaxs ma'naviy fazilatlarini shakllanishiga o'rni	81
---	----

U.M.Maniyozov

Innovatsiya tushunchasining mazmun-mohiyati, ilmiy talqinlari va ijtimoiy mohiyati	85
--	----

O.M.Karimov

Ijtimoiy-falsafiy omil sifatida mehnat erkinligi va uning insoniy taraqqiyotdagi o'rni	90
--	----

O'.M.Xamrakulov

Yoshlarda vatanparvarlik tuyg'ularini yuksaltirishning nazariy-metodologik asoslari	93
---	----

S.X.Mukarramov

Yangi O'zbekistonda rahbar kadrlar tayyorlashda boshqaruv madaniyatini rivojlantirishning konseptual va aksiologik asoslari	99
---	----

D.S.Ermatov

Yangi O'zbekistonda ijtimoiy mentalitet shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarning falsafiy tahlili	103
---	-----

F.M.Abdillazov

Kambag'allik fenomenining jamiyat hayotida namoyon bo'lish shakllari va uni qisqartirish	
--	--

UO'K: 331.1:1

**IJTIMOY-FALSAFIY OMIL SIFATIDA MEHNAT ERKINLIGI VA UNING INSONIY
TARAQQIYOTDAGI O'RNI****СВОБОДА ТРУДА КАК СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ ФАКТОР И ЕГО РОЛЬ В
РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕКА****FREEDOM OF LABOR AS A SOCIO-PHILOSOPHICAL FACTOR AND ITS ROLE IN
HUMAN DEVELOPMENT****Karimov Oybek Mo'minjon o'g'li**

Farg'ona davlat universiteti Falsafa va milliy g'oya kafedrası katta o'qituvchi (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqolada mehnat erkinligi ijtimoiy-falsafiy omil sifatida tahlil qilinib, uning inson salohiyatini ro'yobga chiqarish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va barqaror taraqqiyotni shakllantirishdagi o'rni yoritiladi. Mehnatning insoniylik mohiyati, erkin tanlov asosidagi faoliyatning jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarga ta'siri falsafiy va huquqiy manbalar asosida tahlil etiladi. Shuningdek, mehnat erkinligining yo'qligi tufayli yuzaga keladigan ijtimoiy salbiy oqibatlar, jumladan, majburiy mehnat, gender tengsizligi va bolalar mehnati masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda klassik va zamonaviy g'oyalar, statistik ma'lumotlar hamda O'zbekiston va xorijiy tajribalar asosida ijtimoiy-falsafiy xulosalar chiqariladi.

Аннотация

В данной статье свобода труда анализируется как социально-философский фактор и освещается ее роль в реализации человеческого потенциала, обеспечении социальной справедливости и формировании устойчивого развития. На основе философских и правовых источников анализируется гуманистическая сущность труда, влияние деятельности на основе свободного выбора на социальные изменения в обществе. Также будут рассмотрены негативные социальные последствия отсутствия свободы труда, включая принудительный труд, гендерное неравенство и детский труд. В исследовании делаются социально-философские выводы на основе классических и современных идей, статистических данных, а также опыта Узбекистана и зарубежных стран.

Abstract

This article analyzes freedom of labor as a socio-philosophical factor and highlights its role in realizing human potential, ensuring social justice, and forming sustainable development. The human essence of labor, the influence of activity based on free choice on social changes in society are analyzed on the basis of philosophical and legal sources. It will also address the negative social consequences of the lack of freedom of labor, including forced labor, gender inequality, and child labor. The study draws socio-philosophical conclusions based on classical and modern ideas, statistical data, as well as the experience of Uzbekistan and foreign countries.

Kalit so'zlar: mehnat erkinligi, ijtimoiy-falsafiy omil, inson taraqqiyoti, ijtimoiy adolat, majburiy mehnat, gender tengsizligi, huquqiy kafolatlar, axloqiy qadriyatlar, iqtisodiy mustaqillik, demokratik jamiyat.

Ключевые слова: свобода труда, социально-философский фактор, развитие человека, социальная справедливость, принудительный труд, гендерное неравенство, правовые гарантии, нравственные ценности, экономическая независимость, демократическое общество.

Key words: freedom of labor, socio-philosophical factor, human development, social justice, forced labor, gender inequality, legal guarantees, moral values, economic independence, democratic society.

KIRISH

Zamonaviy demokratik jamiyatlarda inson erkinliklari ichida eng asosiylaridan biri sifatida mehnat erkinligi alohida o'rin tutadi. Mehnat qilish huquqi har bir fuqaroning o'z imkoniyatlari doirasida jamiyatga foyda keltirish, moddiy-ma'naviy boyliklar yaratish, shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarish vositasi hisoblanadi. Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan olganda, mehnat erkinligi insonning ijtimoiy mavjudot sifatidagi haqiqiy mohiyatini anglash va uni shakllantirish omillaridan biridir [1]. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda inson erkinliklari ichida mehnat erkinligi eng muhim o'rinlardan birini egallaydi. Bu erkinlik fuqarolarning o'z salohiyatini to'liq namoyon qilishiga, jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. Insonning mehnat qilish huquqi nafaqat iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish, balki moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish, o'z hayotidan ma'no izlash va

FALSAFA

shaxsiy kamolotga erishish vositasidir. Falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, mehnat insonning ijtimoiy mohiyatini ro'yobga chiqaruvchi asosiy faoliyat turi hisoblanadi. Bu erkinlik shaxsni mustaqil fikrlovchi, ongli mavjudot sifatida shakllantiradi. Inson faqat o'z mehnati orqali atrofdagi dunyoni o'zgartiribgina qolmay, balki o'zining ichki olamida ham chuqur o'zgarishlarga erishadi. Shu bois mehnat erkinligi nafaqat huquqiy tushuncha, balki ijtimoiy-falsafiy qadriyat sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ham mehnat qilish erkinligi asosiy inson huquqlaridan biri sifatida mustahkamlab qo'yilgan. Shunga qaramay, mehnat erkinligining mazmun-mohiyati, u bilan bog'liq ijtimoiy tenglik, adolat, shaxsiy rivojlanish, taraqqiyot, ijtimoiy himoya masalalari chuqur falsafiy tahlilni talab etadi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Mazkur tadqiqotda ijtimoiy-falsafiy tahlil, kontent-analiz, tarixiy yondashuv, taqqoslash va induktiv-deduktiv usullar qo'llanildi. Asosiy falsafiy manbalar sifatida Gegel, Mark, Fromm, Fukuyama kabi mutafakkirlarning mehnat va insoniylik haqidagi qarashlari tahlil qilindi. Shuningdek, O'zbekiston va xorijiy davlatlarda mehnat huquqi, bandlik siyosati va ijtimoiy himoya tizimlariga oid qonunchilik hujjatlari, rasmiy statistika va ilmiy maqolalardan foydalanildi [2][3]. Ushbu tadqiqotda mehnat erkinligining insoniy taraqqiyotdagi o'rni ijtimoiy-falsafiy yondashuv asosida tahlil qilindi. Tahlil jarayonida bir nechta metodologik yondashuvlardan, jumladan kontent-analiz, tarixiy-komparativ tahlil, induktiv va deduktiv usullar kompleks qo'llanildi. Ushbu usullar mazkur mavzuning nazariy asoslarini aniqlash, tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy tafsirlarini muqoyasa qilishda asos bo'ldi.

Falsafiy g'oyaviy asos sifatida G. Gegelning mehnatni ong va erkinlik shakllanishi bilan bog'lagan dialektikasi, K. Marksning mehnatni insoniyat tarixidagi ijtimoiy aloqalarning asosi sifatida talqin qilgan yondashuvi, E. Frommning mehnatning insoniylashtiruvchi va ma'naviylashtiruvchi rolini ta'kidlagan fikrlari hamda F. Fukuyamaning zamonaviy demokratik jamiyatlarda erkin mehnatga asoslangan shaxsiy o'zlik konsepsiyasi tahlil qilindi [2]. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasida mehnat huquqi, bandlik siyosati va ijtimoiy himoya tizimlariga oid asosiy qonunchilik hujjatlari, statistika ma'lumotlari hamda xorijiy tajribalar bilan bog'liq ilmiy maqolalar ham o'rganilib, ilmiy izlanishlarga tayanch vazifasini bajardi [3]. Tadqiqotning nazariy asosi sifatida A. Maslouning "zaruratlar ierarxiyasi", E. Frommning "insoniy ozodlik" nazariyasi, shuningdek, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya modellari tayangan holda mehnat erkinligining zamonaviy jamiyatdagi o'rni tahlil etildi [4][5].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalarga erishildi: 1. Mehnat erkinligining mohiyati: Mehnat erkinligi – bu shaxsning ijtimoiy hayotda o'z irodasi bilan, majburlovsiz, teng imkoniyat asosida mehnat qilish, kasb tanlash, faoliyat yuritish huquqidir. Bu huquq insonning iqtisodiy mustaqilligi va shaxsiy rivojlanishining poydevori hisoblanadi [6]. Mehnat erkinligi – bu shaxsning o'z irodasiga asoslangan holda, tashqi majburlovsiz mehnat qilish, kasb tanlash va ijtimoiy-iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanish huquqini anglatadi. Bu erkinlik zamonaviy demokratik jamiyatlarda nafaqat konstitutsiyaviy me'yor sifatida, balki inson shaxsiyati va salohiyatining ro'yobga chiqishiga xizmat qiluvchi fundamental qadriyat sifatida talqin etiladi. Mehnat erkinligi, eng avvalo, insonning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlab, uni ijtimoiy hayotning faol subyekti sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, bu erkinlik fuqaroga o'z qobiliyati va kasbiy intilishlarini to'laqonli namoyon qilish, jamiyatda teng imkoniyat asosida o'z o'rni topish imkonini beradi [6].

Mehnat erkinligi va insoniy taraqqiyot: Mehnat faoliyati orqali inson o'z salohiyatini ro'yobga chiqaradi. Faoliyat natijasi jamiyat hayotini o'zgartiradi, ijtimoiy munosabatlarni rivojlantiradi va bu orqali insonning o'zi ham mukammallashadi. Insonni rivojlantiruvchi asosiy omil sifatida mehnat va mehnat erkinligi ijtimoiy taraqqiyot uchun strategik resursdir [7]. Inson o'zining aqliy va jismoniy salohiyatini eng avvalo mehnat faoliyati orqali ro'yobga chiqaradi. Mehnat shunchaki ishlab chiqarish vositasi emas, balki shaxsiy kamolot va ijtimoiy taraqqiyotning markaziy omilidir. Inson tomonidan amalga oshirilgan har qanday faoliyat natijasi jamiyat hayotiga ta'sir ko'rsatadi — u mavjud ijtimoiy munosabatlarni o'zgartiradi, yangi ijtimoiy ehtiyojlarni shakllantiradi va shu orqali jamiyat bilan bir qatorda insonning o'zi ham rivojlanadi. Shu ma'noda mehnat, ayniqsa, erkin mehnat inson taraqqiyotining harakatlantiruvchi kuchi sifatida strategik resurs vazifasini bajaradi. Mehnat erkinligi va adolat: Tadqiqotda aniqlanishicha, mehnat erkinligi mavjud bo'lmagan jamiyatlarda ijtimoiy adolat, tenglik va taraqqiyot sustlashadi. Ayniqsa, majburiy mehnat, bolalar mehnati, gender

tengsizligi kabi muammolar ijtimoiy salbiy oqibatlariga olib keladi [8]. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mehnat erkinligi cheklangan yoki yo'qolgan jamiyatlarda ijtimoiy tizimning barqarorligi va taraqqiyot sur'atlari sezilarli darajada pasayadi. Chunki mehnat erkinligining yo'qligi — ya'ni insonning o'z xohishiga ko'ra kasb tanlash, faoliyat yuritish va ish sharoitlarini belgilash imkoniyatidan mahrum etilishi — shaxsiy huquqlarning buzilishiga, buning natijasida esa keng ko'lami ijtimoiy norozilik holatlariga olib keladi. Majburiy mehnat, bolalar mehnatidan foydalanish, ayollarning ishga yollanishda yoki mehnat sharoitlarida duch keladigan tengsizliklari kabi holatlar inson huquqlari, ayniqsa mehnat huquqlarining toptalishidir. Bu esa faqatgina individual salohiyatning emas, balki butun jamiyatning iqtisodiy va madaniy salohiyatining pasayishiga xizmat qiladi. Zamonaviy muammolar: Iqtisodiy inqirozlar, bandlik muammolari, informatsion texnologiyalarning jadal rivoji natijasida mehnat bozori transformatsiyalanmoqda. Shu bois mehnat erkinligining zamonaviy talqini "raqamli erkinlik", "moslashuvchan bandlik", "onlayn mehnat" kabi tushunchalar bilan boyimoqda [9].

MUHOKAMA Mehnat erkinligi faqat huquqiy-ijtimoiy hodisa emas, balki insonning mavjudlik shaklidir. Falsafiy yondashuvda bu erkinlik insonning jamiyat bilan dialektik aloqasi orqali namoyon bo'ladi. Hegelning fikricha, inson mehnat jarayonida o'z "men"ini anglaydi va moddiy dunyoni ongli ravishda o'zgartiradi. Fromm esa mehnatni insonni ozod qiluvchi, unga mazmun bag'ishlovchi faoliyat deb hisoblaydi [5].

O'zbekiston sharoitida mehnat erkinligining rivojlanishiga davlat siyosatining faol ta'siri mavjud. Xususan, "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasida har bir fuqaroning munosib mehnat bilan band bo'lishi, kasb-hunar o'rganishi va o'z mehnati orqali jamiyatga foyda keltirishi uchun shart-sharoitlar yaratish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan [3]. Ammo, muammolar ham mavjud: norasmiy bandlik, ishsizlik, mehnat muhojirlari huquqlarining to'liq ta'minlanmasligi, ayollar va nogironlarning mehnatga bo'lgan cheklovlari hali-hanuz mehnat erkinligining to'liq ro'yobga chiqishiga to'sqinlik qilmoqda [10]. Shu sababli, mehnat erkinligining ijtimoiy-falsafiy tahlili uni qonunchilik darajasida emas, balki ong va madaniyat darajasida shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Mehnati erkinligi insonning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishidagi eng muhim ijtimoiy-falsafiy omildir. U insoniy taraqqiyotning nafaqat iqtisodiy, balki axloqiy, madaniy va ruhiy mezonlarini belgilovchi asosiy resurs hisoblanadi. Mehnatga bo'lgan erkinlik mavjud bo'lgan jamiyatda adolat, tenglik, taraqqiyot kabi qadriyatlar mustahkam o'rnashadi. Kelgusida ushbu mavzuni chuqurroq o'rganish uchun quyidagi yo'nalishlarda ilmiy izlanishlarni davom ettirish zarur: mehnat erkinligi va gender tengligi, raqamli iqtisodiyotda mehnat erkinligining yangi shakllari, yoshlarda mehnat madaniyati va qadriyatlarining shakllanishi.

REFERENCES

1. Hegel G.V.F. Phenomenology of Spirit. Oxford: Clarendon Press, 1977.
2. Fromm E. The Sane Society. New York: Rinehart, 1955.
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
4. Maslow A. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1970.
5. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992.
6. Marx K. Economic and Philosophic Manuscripts of 1844. Moscow: Progress Publishers, 1977.
7. Sen A. Development as Freedom. New York: Alfred A. Knopf, 1999.
8. Smith A. The Wealth of Nations. London: Penguin Classics, 2003.
9. Sviridov A. "Digital Labor in the Post-industrial Era." Journal of Social Sciences, 2022, No. 3.
10. World Bank. Uzbekistan: Labor Market Update 2023. Washington D.C.: World Bank Publications, 2023.